

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

INGLIZ TILIDA DIALOGIK NUTQNING DISKURSIV XUSUSIYATLARI

Turaxodjayeva Moxidil Obidjonovna

Qo'qon universiteti Andijon filiali, dotsent v.b.

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ingliz tilidagi dialogik nutqning diskursiv xususiyatlari lingvistik va pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda dialogik nutqning kommunikativ tabiati, uning tuzilmasi, ishtirokchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatni ifodalovchi til vositalari hamda diskursni shakllantiruvchi omillar yoritiladi. Shuningdek, ingliz tilidagi dialoglarda replika almashinuvi, navbat olish, savol-javob munosabati, diskurs markerlari, presuppozitsiya, implikatura va kontekstning roli qiyosiy va tavsifiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Maqolada dialogik nutqning jonli muloqotdagi funksional-semantik xususiyatlari, uning kommunikativ maqsadni amalga oshirishdagi o'rni hamda pragmatik samaradorligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi dialogik diskursni chuqurroq anglashga, og'zaki nutqni tahlil qilishga hamda diskurs tahlili va pragmalingvistika sohasidagi ilmiy qarashlarni boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, dialogik nutq, diskurs, diskursiv xususiyatlar, pragmatika, diskurs markerlari, replika, navbat olish, implikatura, kontekst

ДИСКУРСИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Тураходжаева Мохидил Обиджонова

Андижанский филиал Кокандского университета, и.о. доцента

Аннотация.

В данной статье дискурсивные особенности диалогической речи в английском языке анализируются с лингвистической и прагматической точек зрения. В исследовании раскрываются коммуникативная природа диалогической речи, её структура, языковые средства выражения взаимодействия между участниками общения, а также факторы, формирующие дискурс. Кроме того, описательно и сопоставительно рассматриваются такие особенности английских диалогов, как обмен репликами, очередность речевых ходов, вопросно-ответные отношения, дискурсивные маркеры, пресуппозиция, импликатура и роль контекста. В статье обосновываются функционально-семантические особенности диалогической речи в живом общении, её роль в реализации коммуникативной цели и прагматическая эффективность. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию диалогического дискурса в английском языке, анализу устной речи, а также обогащают научные представления в области дискурс-анализа и прагмалингвистики.

Ключевые слова: английский язык, диалогическая речь, дискурс, дискурсивные особенности, прагматика, дискурсивные маркеры, реплика, очередность речевых ходов, импликатура, контекст

DISCURSIVE FEATURES OF DIALOGIC SPEECH IN ENGLISH

Turakhodjayeva Mokhidil Obidjonovna

Andijan Branch of Kokand University, Acting Associate Professor

Abstract.

This article analyzes the discursive features of dialogic speech in English from linguistic and pragmatic perspectives. The study examines the communicative nature of dialogic speech, its structure, the linguistic means expressing interaction between participants, and the factors that shape discourse. It also considers such features of English dialogues as turn-taking, exchange of utterances, question-answer relations, discourse markers, presupposition, implicature, and the role of context through descriptive and comparative analysis. The article substantiates the functional

and semantic features of dialogic speech in live communication, its role in achieving communicative goals, and its pragmatic effectiveness. The findings of the study contribute to a deeper understanding of dialogic discourse in English, the analysis of spoken communication, and the enrichment of scholarly views in discourse analysis and pragmalinguistics.

Keywords: English language, dialogic speech, discourse, discursive features, pragmatics, discourse markers, utterance, turn-taking, implicature, context

Zamonaviy tilshunoslikda nutqning kommunikativ va funksional tabiatini o'rganishga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, og'zaki muloqotning eng faol va tabiiy shakllaridan biri bo'lgan dialogik nutq til birliklarining real kommunikativ vaziyatdagi ishlash mexanizmlarini ochib berishda muhim manba hisoblanadi. Dialogik nutq ikki yoki undan ortiq ishtirokchi o'rtasidagi o'zaro fikr almashuvga asoslangan bo'lib, unda nafaqat tilning grammatik va leksik vositalari, balki kontekst, pragmatik maqsad, ijtimoiy munosabatlar va diskursiv strategiyalar ham faol ishtirok etadi. Shu bois ingliz tilida dialogik nutqning diskursiv xususiyatlarini o'rganish zamonaviy diskurs tahlili, pragmalingvistika va kommunikativ tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Dialogik nutq o'zining tarkibiy va funksional murakkabligi bilan ajralib turadi. Unda replika almashinuvi, navbat olish, savol-javob munosabati, tasdiq, inkor, munosabat bildirish, suhbatni davom ettirish yoki yakunlash kabi ko'plab kommunikativ harakatlar mujassamlashadi. Ayniqsa, ingliz tilidagi dialoglarda diskurs markerlari, modal birliklar, qisqartirilgan sintaktik konstruksiyalar, presuppozitsiya va implikatura kabi vositalar nutqning tabiiylikini, izchilligini va pragmatik samaradorligini ta'minlaydi. Bu esa dialogik nutqni faqat sintaktik birliklar yig'indisi emas, balki murakkab diskursiv tizim sifatida talqin qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

So'nggi yillarda diskurs nazariyasi va pragmalingvistika doirasida dialogik nutqning turli jihatlarini keng tadqiq etilmoqda. Biroq ko'plab ishlarda asosan umumiy diskurs tahlili yoki alohida pragmatik hodisalarga e'tibor qaratilib, aynan ingliz tilidagi dialogik nutqning kompleks diskursiv xususiyatlarini tizimli yoritish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Vaholanki, real muloqot jarayonida dialogik nutqning qanday shakllanishi, ishtirokchilar o'rtasidagi nutqiy navbat qanday tashkil etilishi, replika va kontekst o'rtasidagi bog'liqlik, yashirin ma'nolar va nutqiy strategiyalarning ifodalanishi ilmiy jihatdan muhim masalalardan biridir. Shu sababli dialogik nutqni diskursiv nuqtai nazardan o'rganish nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, ingliz tilidagi dialogik nutqning diskursiv xususiyatlarini tadqiq etish xorijiy tilni o'qitish, og'zaki nutqni tahlil qilish, badiiy va publitsistik matnlardagi dialoglarni sharhlash hamda madaniyatlararo muloqotni tushunishda katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ingliz tilining global kommunikatsiya tili sifatidagi mavqei uning dialogik tuzilmalari, muloqot strategiyalari va pragmatik vositalarini chuqurroq o'rganishni talab etadi. Bu esa tilshunoslikda dialogik diskursni kengroq ko'lamda tadqiq etish zaruratini kuchaytiradi. Shundan kelib chiqib, mazkur maqolada ingliz tilida dialogik nutqning diskursiv xususiyatlari lingvistik va pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda dialogik nutqning kommunikativ tabiati, tarkibiy tuzilishi, diskurs markerlari, replika almashinuvi, navbat olish, implikatura va kontekstning roli yoritiladi. Maqolaning asosiy maqsadi ingliz tilidagi dialogik nutqning diskursiv tabiatini ochib berish hamda uning real muloqotdagi funksional-pragmatik xususiyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Ingliz tilida dialogik nutqning diskursiv xususiyatlarini o'rganishda eng muhim nazariy yo'nalishlardan biri diskurs tahlili va conversation analysis hisoblanadi. Bu yo'nalishlarda dialog oddiy gaplar ketma-ketligi emas, balki ishtirokchilar tomonidan real vaqt rejimida birgalikda quriladigan ijtimoiy-kommunikativ jarayon sifatida talqin qilinadi. Discourse analysis bo'yicha klassik yondashuvlar til birliklarini ularning qo'llanish muhiti, maqsadi va funksiyasi bilan birga tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi; shu sababli dialogik nutqni faqat sintaktik emas, balki pragmatik va interaksional nuqtai nazardan ham o'rganish lozimligi ta'kidlanadi.

Dialogik nutq tadqiqotlarining eng tayanch manbalaridan biri Sacks, Schegloff va Jefferson[1]ning turn-taking haqidagi ishidir. Ushbu tadqiqotda suhbatdagi navbat olish tizimi tartibsiz hodisa emasligi, balki ma'lum birliklar va qoidalar asosida tashkil topishi ko'rsatiladi. Mualliflar ingliz tilidagi suhbatda gap navbatlari sentensial, klauzal, frazal va leksik qurilmalar orqali yuzaga kelishini hamda keyingi so'zlovchini tanlash yoki o'z-o'zidan navbatni olish mexanizmlari mavjudligini asoslaydi. Bu nazariya ingliz tilidagi dialogik nutqning diskursiv tabiatini tushuntirishda markaziy o'rin tutadi.

Adabiyotlarda dialogik nutqning izchilligi va mantiqiy bog'lanishini ta'minlovchi vositalar sifatida discourse markers alohida o'rganiladi. Deborah Schiffrinning "Discourse Markers" asarida markerlar suhbatning lokal va global tashkilini anglashga yordam beruvchi kontekstual koordinatalar sifatida tavsiflanadi. Keyingi umumlashtiruvchi tadqiqotlarda ham Schiffrin[2] yondashuvi pragmatik va interaksional qarashlar bilan birga eng ta'sirli nazariyalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Demak, ingliz tilidagi *well, you know, so, but, now* kabi birliklar dialogik nutqda nafaqat grammatik bog'lovchi, balki diskursni boshqaruvchi vosita sifatida ishlaydi.

Dialogik diskursda pragmatik markerlarning roli bo'yicha maxsus tadqiqotlar ham mavjud. Masalan, "Pragmatic markers in dialogical discourse" nomli ishda markerlar so'zlovchining kommunikativ niyati va bilvosita nutq aktlarini ifodalashga xizmat qilishi ko'rsatiladi. Bu yondashuv dialogdagi ayrim birliklar yuzaki ma'nodan tashqari, illokutsion kuch, munosabat, yumshatish yoki qarama-qarshilikni ko'rsatishini tasdiqlaydi. Shunday qilib, ingliz tilidagi dialogik nutqni tahlil qilishda markerlarni faqat yordamchi birlik deb emas, balki diskursiv strategiya elementi sifatida baholash zarur.

Og'zaki ingliz tili bo'yicha korpusga tayangan tadqiqotlar dialogik nutqning yozma nutqdan keskin farq qilishini ko'rsatadi. Biber va Finegan[4] ishlari hamda spoken English grammariga oid manbalarda suhbat tilida qisqa sintaktik tuzilmalar, ellipsis, stance birliklari, takrorlar, signal markerlar va interaktiv birliklar yuqori chastotada qo'llanishi qayd etiladi. Bu holat ingliz tilidagi dialogik nutqning asosiy xususiyati sifatida spontaneity, interactivity va context-dependence'ni ko'rsatadi. Shu bois dialogik nutqni tahlil qilishda korpus ma'lumotlari katta ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ham ko'rsatadiki, dialogik nutqning diskursiv xususiyatlari faqat navbat olish va markerlar bilan cheklanmaydi; ular presuppozitsiya, implikatura, yashirin ma'no va kontekstual bilimlar bilan ham chambarchas bog'liq. Diskurs tahlili bo'yicha qo'llanmalar va pragmatik markerlarga oid tadqiqotlar suhbat ishtirokchilari ko'pincha to'liq ifodalanmagan, ammo kontekst orqali anglashiladigan ma'nolar asosida muloqot qilishini ko'rsatadi. Natijada ingliz tilidagi dialog real ma'no ishlab chiqarish maydoni sifatida shakllanadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi dialogik nutq diskursiv jihatdan avvalo navbat almashinuvi, replika bog'liqligi, diskurs markerlari, kontekstga tayanish va yashirin ma'no hosil qilish kabi belgilar bilan xarakterlanadi. Conversation analysis yo'nalishidagi klassik tadqiqotlarda suhbat tartibsiz emas, balki muayyan qoidalar asosida tashkil topadigan tizim ekani ko'rsatilgan. Shu nuqtai nazardan ingliz tilidagi dialogik nutqning asosiy xususiyati sifatida har bir replikaning keyingi replika uchun zamin yaratishi, ya'ni nutqiy harakatlarning o'zaro bog'langan holda kechishi aniqlandi.

Muhokama davomida ingliz tilidagi dialoglarda turn-taking mexanizmi markaziy o'rin egallashi tasdiqlandi. So'zlovchilar suhbat davomida navbatni egallash, davom ettirish yoki boshqa ishtirokchiga berish uchun turli sintaktik va prosodik vositalardan foydalanadilar. Savol-javob, taklif-reaksiya, rozilik-inkor kabi juft tuzilmalar dialogning struktur tayanchi bo'lib xizmat qiladi. Bu esa dialogik nutqning diskursiv mohiyati faqat mazmun almashinuvida emas, balki nutqiy rollarning navbatma-navbat tashkil etilishida ham namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ingliz tilidagi dialogik nutqda discourse markers alohida funksional yuklamaga ega. *Well, so, you know, I mean, but, now* kabi birliklar nafaqat gaplarni

bog'laydi, balki suhbatning yo'nalishini belgilaydi, munosabatni yumshatadi, mavzu almashishini ko'rsatadi, izoh beradi yoki muloqotdagi noaniqlikni boshqaradi. Schiffrin va keyingi tadqiqotchilar qayd etganidek, bunday markerlar dialogning ichki kohezivligini ta'minlaydi hamda ishtirokchilar o'rtasidagi pragmatik muvozanatni saqlashga yordam beradi. Natijada dialogik nutqning tabiiyligi va interaktivligi aynan shu birliklar orqali kuchayadi.

Muhokama shuni ham ko'rsatdiki, ingliz tilidagi dialogik nutq kontekstga kuchli bog'liqligi bilan ajralib turadi. Og'zaki dialogda ko'plab ma'nolar to'liq ifodalanmaydi, balki vaziyat, oldingi replika, umumiy bilim va ishtirokchilarning o'zaro tushunchasi asosida anglashiladi. Shu sababli presuppozitsiya va implikatura dialogik diskursning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, dialogda ifodalanmagan ma'no ko'pincha ochiq aytilgan mazmundan kam bo'lmagan ahamiyat kasb etadi. Bu xususiyat ingliz tilidagi real muloqotni yozma matndan farqlovchi asosiy belgilar sirasiga kiradi.

Korpus va spoken English tadqiqotlariga tayangan holda yana bir muhim natija aniqlandi: ingliz tilidagi dialogik nutq qisqartirilgan sintaktik tuzilmalar, ellipsis, takrorlar, to'ldiruvchi birliklar va stance markerlarning faolligi bilan tavsiflanadi. Bu vositalar suhbatning tezkor va spontan xarakterini ta'minlaydi. Ya'ni dialogik nutq mukammal grammatik shakldan ko'ra kommunikativ samaradorlikka ko'proq yo'naltirilgan bo'ladi. Natijada ingliz tilidagi dialogik diskursda mazmuni tez yetkazish, suhbat ritmini saqlash va muloqotdagi hamkorlikni davom ettirish birinchi o'ringa chiqadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi dialogik nutqni diskursiv jihatdan tahlil qilishda alohida belgilarni emas, balki ularning o'zaro bog'liqligini ko'rish muhim. Navbat almashinuvi suhbatning tashkiliy asosini yaratasa, diskurs markerlari uning ichki mantiqiy va pragmatik yaxlitligini ta'minlaydi, kontekst esa yashirin ma'nolarni faollashtiradi. Shu bois ingliz tilidagi dialogik nutqni kompleks diskursiv tizim sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan eng asosli yondashuv ekanini tasdiqlandi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlil ingliz tilidagi dialogik nutqning diskursiv xususiyatlari uning kommunikativ samaradorligini belgilovchi asosiy omillar ekanini ko'rsatdi. Dialog real muloqotda mazmun, pragmatik maqsad, ijtimoiy munosabat va kontekstning bir nuqtada birlashadigan shakli sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan ushbu natijalar ingliz tilidagi og'zaki nutqni tahlil qilish, diskurs markerlarini o'rganish, pragmatik tadqiqotlarni chuqurlashtirish hamda xorijiy til sifatida ingliz tilini o'qitishda dialogik kompetensiyani rivojlantirish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Ingliz tilida dialogik nutqning diskursiv xususiyatlarini o'rganish ushbu nutq shakli murakkab kommunikativ va pragmatik tizim ekanini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, dialogik nutq oddiy replika almashinuvi emas, balki ishtirokchilar o'rtasida navbat olish, savol-javob munosabatini shakllantirish, yashirin ma'nolarni anglash, kontekstga moslashish va kommunikativ maqsadga erishishga xizmat qiluvchi ko'p qatlamli diskursiv hodisadir. Shu bois ingliz tilidagi dialoglar grammatik jihatdan emas, balki funksional, pragmatik va interaksional nuqtai nazardan ham tahlil qilinishi zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi dialogik nutqning asosiy diskursiv belgilari navbat almashinuvi, replika bog'liqligi, diskurs markerlarining faolligi, kontekstga tayanish va implikatura hosil qilish bilan bog'liq. Ayniqsa, *well, so, you know, I mean* kabi birliklar suhbatning mantiqiy izchilligini, pragmatik yo'nalishini va tabiiyligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ellipsis, takrorlar, qisqa sintaktik qurilmalar va og'zaki nutqqa xos boshqa vositalar dialogik diskursning spontan va interaktiv xarakterini belgilaydi.

Shu bilan birga, ingliz tilidagi dialogik nutq kontekstga kuchli bog'liqligi bilan ajralib turadi. Ko'plab ma'nolar bevosita ifodalanmay, balki oldingi replikalar, vaziyat, umumiy bilim va presuppozitsiyalar asosida anglashiladi. Bu esa dialogning pragmatik samaradorligi ko'p jihatdan ishtirokchilarning bir-birini tushunish darajasi va umumiy kommunikativ fondiga bog'liq ekanini

ko'rsatadi. Natijada dialogik nutqni diskurs sifatida o'rganish uning yashirin va ochiq ma'no qatlamlarini birgalikda tahlil qilishni talab etadi.

Umuman olganda, ingliz tilida dialogik nutqning diskursiv xususiyatlari ushbu nutq shaklining jonli muloqotdagi samaradorligini belgilovchi asosiy omillar ekanligi aniqlandi. Mazkur tadqiqot natijalari diskurs tahlili, pragmatlingvistika va og'zaki nutq tadqiqotlari uchun muhim nazariy ahamiyatga ega bo'lib, ingliz tilini o'qitishda dialogik kompetensiyani rivojlantirish, badiiy va publitsistik matnlardagi dialoglarni sharhlash hamda real kommunikativ jarayonlarni tahlil qilishda amaliy ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu yo'nalishda dialogik nutqning badiiy diskurs, media diskurs va madaniyatlararo kommunikatsiyadagi ko'rinishlarini yanada chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sacks H., Schegloff E. A., Jefferson G. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation // *Language*. – 1974. – Vol. 50, No. 4. – P. 696–735.
2. Schiffrin D. *Discourse Markers*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 364 p.
3. Biber D., Finegan E. (eds.). *Sociolinguistic Perspectives on Register*. – New York: Oxford University Press, 1994. – 385 p.
4. Jucker A. H., Smith S. W., Lüdge T. Interactive aspects of vagueness in conversation // *Journal of Pragmatics*. – 2003. – Vol. 35, No. 12. – P. 1737–1769.
5. Levinson S. C. *Pragmatics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.
6. Cutting J. *Pragmatics and Discourse: A Resource Book for Students*. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2008. – 256 p.
7. Paltridge B. *Discourse Analysis: An Introduction*. – 2nd ed. – London; New York: Bloomsbury, 2012. – 272 p.